

УДК792.071.2.028(477+73)

DOI: 10.26565/2227-6505-2020-30-04

**РОЗВІЯНІ ПО ЧУЖИНІ.
УКРАЇНСЬКА ТЕАТРАЛЬНА ЕМІГРАЦІЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ДОЛІ
АКТОРА ФЕДОРА ФЕДОРОВИЧА**

Ю. Ю. Полякова

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
e-mail: poljakova65uliana@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-4581-6543>

У статті розглянуто життя та творчість актора Федора Федоровича. Його доля є характерною для багатьох українських митців, які опинились в еміграції після Другої світової війни і сприяли формуванню української еміграційної культури.

Мета дослідження. Авторка прагнула відстежити основні етапи творчості актора Федора Федоровича в контексті розвитку українського театру на матеріалах періодичних видань та сімейного архіву Федоровичів.

Методологія дослідження. Авторка скористувалася культурно-історичним методом, який передбачає збір первинної інформації стосовно конкретної особистості, обробку цієї інформації, зіставлення її з історичними та культурними подіями та виявлення значення діяльності митця для розвитку театрального мистецтва конкретного періоду.

Результати дослідження. Перший період творчої діяльності Федоровича був пов'язаний із Харковом. Актор народився 1895 р. в Умані, брав участь у Першій світовій війні. 1920 р. навчався у студії при Кийдрамте, якою керував Лесь Курбас. Потім працював у театрі ім. І. Франка, 1-му одеському робітничо-селянському театрі під керівництвом Є. Коханенка, харківському Червонозаводському театрі, Харківському театрі Революції і Харківському театрі Ленінського комсомолу. Він грав характерні та комедійні ролі у п'єсах українських і зарубіжних авторів. 1940 р. Федорович виїхав до Чернівців, куди було переведено Харківський театр Ленінського комсомолу. Після вступу СРСР у Другу світову війну актор повернувся до Харкова, де разом із родиною залишався під час окупації. Він працював у харківському театрі ім. Шевченка, а у 1943 р. виїхав на Захід разом із німцями. Після багатьох поневірянь він опинився у таборі для переміщених осіб «Орлик» у Баварії, де заснував театр, який діяв до 1950 р. В цьому театрі Федорович поставив такі спектаклі, як «Мірандоліна» К. Гольдоні, «Рожеве павутиння» Я. Мамонтова, «Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого, «На перші гулі» С. Васильченка та ін. Потім актор з родиною переїхав до США, де керував самодіяльним театром в Нью-Гевені (штат Коннектикут), працював як актор і режисер в Українському оперному ансамблі (Нью-Йорк). В цьому театрі він грав у таких виставах, як «Наталка Полтавка» І. Котляревського (1958), «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка (1963), операх «Чорноморці» М. Лисенка (1965), «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського (1972).

Наукова новизна. Автор вперше подає цілісну характеристику творчості Ф. Федоровича як типового представника акторської спільноти України і при цьому вводить у науковий обіг документи родинного архіву Федоровичів.

Висновки. Творча діяльність Федора Федоровича є свідомством того, що деякі українські актори в еміграції спромоглися не тільки втримати набутий у театрах України високий професійний рівень, але й зберегти класичний репертуар і передати прийдешнім поколінням свій сценічний досвід.

Ключові слова: український театр, еміграція, діаспора, Федір Федорович, акторська майстерність, режисура.

В статье рассмотрены жизнь и творчество актера Федора Федоровича. Его судьба характерна для многих украинских театральных деятелей, которые оказались в эмиграции после Второй мировой войны и способствовали формированию украинской эмиграционной культуры.

Цель исследования. Автор стремился отследить основные этапы творчества актера Федора Федоровича в контексте развития украинского театра на материалах периодических изданий и семейного архива Федоровичей.

Методология исследования. Автор воспользовался культурно-историческим методом, который предполагает сбор первичной информации о конкретной личности, обработку этой информации, сопоставление ее с историческими и культурными событиями и выявление значения деятельности художника для развития театрального искусства конкретного периода.

Результаты исследования. Первый период творческой деятельности Федоровича был связан с Харьковом. Актер родился в 1895 г. в Умани, участвовал в Первой мировой войне. В 1920 г. учился в студии при Кийдрамте, которой руководил Лесь Курбас. Затем работал в театре им. И. Франко, 1-м одесском рабоче-крестьянском театре под руководством Е. Коханенко, харьковском Краснозаводском театре, Харьковском театре Революции и Харьковском театре Ленинского комсомола. Он играл характерные и комедийные роли в пьесах украинских и зарубежных авторов. В 1940 г. Федорович уехал в Черновцы, куда был переведен Харьковский Ленинского комсомола. После вступления СССР во Вторую мировую войну актер вернулся в Харьков, где вместе с семьей оставался во время оккупации. Он работал в харьковском театре им. Шевченко, а в 1943 выехал на Запад вместе с немцами. После многих мытарств он оказался в лагере для перемещенных лиц «Орлик» в Баварии, где основал театр, который действовал до 1950 г. В этом театре Федорович поставил такие спектакли, как «Мирандолина» К. Гольдони, «Розовая паутина» Я. Мамонтова, «Мартын Боруля» И. Карпенко-Карого, «На первой гулянке» С. Васильченка и др. Затем актер с семьей переехал в США, где руководил самодеятельным театром в Нью-Гевене (штат Коннектикут), работал как актер и режиссер в Украинском оперном ансамбле (Нью-Йорк). В этом театре он играл в таких спектаклях, как «Наталка Полтавка» И. Котляревского (1958), «Сватанье на Гончаровке» Г. Квитки-Основьяненко (1963), операх «Черноморцы» Н. Лисенко (1965), «Запорожец за Дунаем» С. Гулака-Артемовского (1972).

Научная новизна. Автор впервые дает целостную характеристику творчества Ф. Федоровича как типичного представителя актерского сообщества Украины и при этом вводит в научный оборот документы семейного архива Федоровичей.

Выводы. Творческая деятельность Федора Федоровича является свидетельством того, что некоторые украинские актеры в эмиграции смогли не только удержать приобретенный в театрах Украины высокий профессиональный уровень, но и сохранить классический репертуар и передать последующим поколениям свой сценический опыт.

Ключевые слова: украинский театр, эмиграция, диаспора, Федор Федорович, актерское мастерство, режиссура.

The article concerns the life and activities of the actor FedirFedorovych. His fate was typical for a great number of Ukrainian intelligentsia, who found themselves in emigration after WWII, producing impact on the formation of Ukrainian diaspora culture.

Purpose. The author's intention has been to follow and analyze the main stages in the actor FedirFedorovych's creative activities within the context of the Ukrainian theater's development. The research is based on studying the contemporary press and the Fedorovyches' family archive.

Methods. The author has used the cultural-historical method, which implies searching and collecting information concerning the exact object, processing this information, analyzing its correlation with historical and cultural background, and defining the significance of the actor's activities for development of the theater art in a certain period.

Results. *The early period of Fedorovych's activities was closely connected with Kharkiv. The actor was born in the town of Uman in 1895. He took part in the fighting during the First World War. In 1920 he studied at the workshop under Kyidramte (Kyiv Drama Theater), under the guidance of Les Kurbas. Later he acted on stages of the I. Franko Theater, the First Odessa Workers and Peasants' Theater led by Ye. Kokhanenko, Chervonozavodsky Theater in Kharkiv, the Kharkiv Theater of the Revolution, the Leninist Komsomol Theater in this city. He played mostly character and comic personages in performances after Ukrainian and foreign playwrights. In 1940 Fedorovych left Kharkiv for Chernivtsi, where the Leninist Komsomol Theater was transferred. After the Soviet Union got involved in WWII, Fedorovych returned to Kharkiv, staying there under the Nazis. At the time he worked at the T. Shevchenko Theater, then, in 1943, left the city together with the retreating Hitlerite troops. When Germany was defeated, Fedorovych experienced a lot of wandering, in the end finding himself in the "Orlyk" displaced persons' camp, Bavaria, and founded a theater there. The latter existed until 1950. There Fedorovich as a director put on the stage a number of productions after "The Mistress of the Inn" by C. Goldoni; "Rosy Weaverbird" by Ya. Mamontov; "Martyn Borulia" by I. Karpenko-Karyi; "Going for the First Hangout" by S. Vasylychenko; and some others. In 1950 Fedorovich, together with his family, was granted entrance to the U.S., where he organized an amateur theater in New Haven, Conn. He also worked as both director and actor of the Ukrainian Opera Ensemble (New York, NY). In the latter, he played in "Natalka Poltavka" by I. Kotliarevsky (1958); "The Matchmaking in Honcharivka" by H. Kvitka-Osnoyanyenko (1963); operas "The Black Sea People" by M. Lysenko (1965); "Cossacks in Exile" by S. Hulak-Artemovsky (1972).*

Novelty of research. *This research is the first one to present an integral evaluation of Fedir Fedorovych's creative activities as typical for a member of theatrical community of Ukraine. It also introduces the documents from the Fedorovyches' family archive into scientific parlance.*

Conclusions. *Fedir Fedorovych's creative activities testify to the fact that a number of Ukrainian actors in exile proved to be able both to maintain the high level of acting, worked up in the native country, and to preserve the classical repertoire, thus passing their experience to the next generations.*

Keywords: *Ukrainian theater, emigration, diaspora, Fedir Fedorovych, acting skill, stage direction.*

Як відомо, процес української еміграції у період після Другої світової війни зумовили багато соціально-економічних, політичних і етнічних причин. Так, за часи німецької окупації було вивезено на примусові роботи біля 1,5 млн. українців. Серед тих, хто покинув Україну, були й 2 млн. громадян, що свідомо тікали від фашистського та радянського режимів. Це сприяло формуванню потужної української діаспори, в якій виник феномен української еміграційної культури. Пояснюючи це явище, В. Цивастий відзначає, що у 1944 р. «на Захід виїхало близько 100 тис. українців, здебільшого з провідної (інтелектуальної) верстви суспільства» [34, с. 68].

Серед тих, хто залишив вітчизну після Другої світової війни, було й багато драматичних акторів і режисерів, що зробили значний внесок у розвиток українського театру за кордоном. Серед них – такі відомі актори, як Володимир Блавацький, Йосип Гірняк, Олімпія Добровольська, Віра Левицька, Лідія Крушельницька та ін. Їхні імена значною мірою стали відомими з досліджень В. Гайдабури, який присвятив діячам сцени, які працювали на окупованих територіях, а потім виїхали з України, декілька монографій. Це такі праці, як «Театр, захований в архівах : Сценічне мистецтво в Україні періоду німецько-фашистської окупації (1941–1944)» (Київ, 1998), «Театр між Гітлером і Сталіним : Україна, 1941–1944. Долі митців» (Київ, 2004), «Театр, розвіяний по світу : Феномен сцени повоєнної української діаспори (Німеччина, Австрія, Франція, США, Канада, Австралія)» (Київ, 2015). Деякі митці перед тим, як остаточно покинути вітчизну, деякий час працювали у Львові. Історії театрального життя у Львові під час Другої світової війни присвячена книга С. Максименко «Український театр у Львові в період німецької окупації. 1941–1944» (Львів,

2015). Багато відомостей про працю українських театральних діячів за кордоном можна знайти на сторінках еміграційної преси (зокрема, на шпальтах україномовної газети «Свобода», що виходить у Нью-Йорку). Безцінні матеріали вміщено також у двотомнику «Наш театр» (перший том вийшов у 1975 р, другий – 1992 р.).

Але діяльність окремих митців і навіть театральних колективів поза межами України ще потребує ретельного вивчення. Для відображення розвитку театального процесу певного періоду має значення вивчення діяльності не тільки провідних митців, але й тих, чие обдарування було не таким яскравим, але чия наполеглива праця та професійний рівень мали велике значення при створенні високоякісних вистав. Одним із таких діячів був актор і режисер Федір Федорович, доля якого значною мірою пов'язана з Харковом і такими, до сих пір майже не дослідженими театрами, як Червонозаводський театр і театр імені Ленінського комсомолу. Життєвий шлях Федоровича був характерним для тієї частини українських митців, які не були повністю реалізовані на батьківщині, але потім змогли зробити важливий внесок у театральне життя української діаспори.

Тому мета цього дослідження – відстежити основні етапи творчості актора Федора Федоровича в контексті розвитку українського театру на матеріалах періодичних видань і сімейного архіву Федоровичів, до якого авторка статті змогла долучитися завдяки дружнім стосункам із молодшою онукою актора, художницею Софією Федорович.

Постать Федоровича до сих пір не привертала до себе уваги дослідників. Щодо праць з історії театру, згадка про Федоровича є в додатку до книги Валерія Гайдабури «Театр між Гітлером і Сталіним» серед прізвищ акторів Харківського театру ім. Шевченка, який працював у Харкові за часів окупації [6, с. 311]. Зате у 1-му томі двотомника «Наш театр» вміщено коротку біографічну довідку актора [32], а у 2-му – спогади про очолюваний ним у Німеччині театр «Орлик» [13].

Федір Федорович емігрував з України в роки війни, залишивши в місті дружину з сином, який виріс без батька й довго не мав гадки про його подальшу долю. Вже після смерті Федора Йосиповича, десь наприкінці 1990-х років, пасербиця Федоровича приїхала до Харкова і привезла родині альбом з фотографіями, машинопис його біографії та деякі друковані матеріали, пов'язані з діяльністю актора на чужині – пожовклі вирізки з газет, афіші. Крім цього того, у сімейному архіві зберігаються рукописна автобіографія Федоровича, його п'ять листів до дружини Валентини Міщенко 1920-х рр., декілька рецензій із харківських газет на вистави за участю Федоровича та перепустки до театрів, в яких він працював.

Всі ці матеріали дозволяють реконструювати основні події життя актора. При цьому авторка скористувалася культурно-історичним методом, який передбачає збір первинної інформації стосовно конкретної особистості, обробку цієї інформації, співвідношення її з історичними та культурними подіями та виявлення значення діяльності митця для розвитку театального мистецтва конкретного періоду. Новизна дослідження полягає в тому, що авторка вперше подає цілісну характеристику творчості Ф. Федоровича як типового представника акторської спільноти і при цьому вводить у науковий обіг документи родинного архіву Федоровичів.

Найціннішим свідоцтвом діяльності Ф. Федоровича виявилася автобіографія, датована 12 травня 1941 р., з якої можна отримати цікаві відомості щодо праці актора в Україні [29]. Доповненням до неї стали передані родині 4 аркуші без підпису під назвою «Коротка біографія Федора Федоровича, складена на підставі його власного сповідання та сторонніх спостережень» [17]. Написана невідомим автором за часів еміграції, вона доповнює сухі факти живою розповіддю актора.

Отже, вдалося встановити, що Федір Йосипович Федорович народився 5 травня 1895 р. в Умані в родині робітника-тесляра Йосипа Івановича Федоровича та його дружини Текли Олександрівни. Батько помер 1910 р., після чого Федір залишив навчання у міській школі. У «Короткій біографії» написано, що це була реміснична школа. Автор біографії також вказує,

що у Федоровича був старший брат і молодша сестра. З 1912 по 1915 рр. Федір працював у канцелярії нотаріуса.

В той же час, як вказано в автобіографії, юнак почав грати на сцені місцевої російської драми під керівництвом режисера Степана Івановича Сорочана. Після початку Першої світової війни, у 1915 р., Федоровича забрали на військову службу, яку він проходив у Кременчуку та Чернігові на посаді ротного писаря, а 1916 р. його відправили на фронт. 7 серпня 1916 р. Федорович був поранений і потрапив у німецький полон. Далі у «Короткій біографії» вказано, що німці направили його на роботу до якогось німецького господаря, в якого він працював до звільнення з полону влітку 1918 р.

Натомість в «Автобіографії» Федорович вказує, що повернувся до Умані тільки у березні 1919 р., тобто вже при Радянській владі, й почав працювати як діловода спочатку у фінвідділі, потім в управлінні повітової міліції. У вільний час він грав в українському аматорському гуртку, яким керував режисер Павло Прохорович. Далі Федорович пише, що у 1920 р. до Умані приїхав так званий «Український зразковий театр при Наркомосі УРСР» під керівництвом Леся Курбаса (точніше – Державний мандрівний зразковий театр Народного Комісаріату Освіти УРСР). Цей театр, більш відомий під назвою «Кийдрамте» (Київський драматичний театр), було створено за ініціативи Леся Курбаса у травні 1920 р. після виділення частини трупи зі складу Першого театру Української Радянської Республіки імені Шевченка. Лесь Курбас зібрав тут своїх найкращих акторів з попереднього театру, і трупа «Кийдрамте» почала своє турне по містах Київщини. Після наступу білополяків театр у червні 1920 р. переїхав до Білої Церкви, а потім — до Умані.

Укладач «Короткої біографії» зазначає: «Десь на початку 1919 року, до м. Умані з Києва приїхав театральний колектив-студія, рятуючись від тяжких умов існування, під мистецьким керівництвом Леся Курбаса, й розпочав підготовку до вистав в Умані. З Києва виїхали основні актори театру, допоміжний же персонал театр почав набирати в Умані. Федорович почув про це, спробував вступити в студію, і після розмов з Курбасом був прийнятий. До цього часу він не мав жодного стику з театральним мистецтвом, крім того, що іноді бував на виставах у місцевому театрі, проте він швидко опанував ті вимоги, які до нього ставилися і був корисним при всякого роду виставах. Крім того, він акуратно відвідував всі теоретичні лекції в студії, і отже, коли Курбас зі студією вирішив повернутися до Києва, він взяв з собою і Федоровича» [17, арк. 1–2].

Цікаво, що у «Короткій біографії» не згадується не тільки праця у російській драмі Сорочана, але й участь в аматорському гуртку Прохоровича. Вірогідно, Федорович намагався підкреслити, що його першим вчителем був сам великий Курбас. Факт навчання Федоровича у студії Кийдрамте підтверджує у своїх спогадах режисер Василь Василько: «Довколо Кийдрамте зібрався гурток молоді, близько двадцяти осіб. Всі вони брали участь у наших виставах у народних сценах. Курбас zorganizував з них театральну студію. За його призначенням Л. Гаккебуш викладала постановку голосу і сценічну мову, я – практику мімодрами, В. Чистякова – хореографію, Ф. Лопатинський – грим, Л. Предславич – фехтування, сам Лесь Курбас – теоретичні основи театру і майстерність актора. <...> Серед студійців були майбутній поет Микола Бажан, майбутні актори Федір Федорович, Олександр Супрун, Олександр Пономаренко, Ганна Лор» [3, с. 186]. Микола Бажан у своїх спогадах про Л. Курбаса теж пише про навчання у цій студії і про те, що серед студійців був «ввічливий Федорович» [1, с. 290].

Далі у «Короткій біографії» вказано, що «коли Курбас зі студією вирішив повернутися до Києва, він взяв з собою і Федоровича» [17, арк. 2]. Цей факт також підтверджує Микола Бажан, який згадує, що з Курбасом з Умані поїхали Супрун та Федорович [1, с. 300]. Але в автобіографії Федорович, натомість, вказує, що у 1921 р. Кийдрамте виїхав на гастролі до Харкова, а на його місце приїхав з Києва театр ім. Л. Українки під керівництвом Євгена Коханенка, й саме в цьому колективі Федорович продовжував працювати, вже на постійній основі, покинувши невелику посаду у міліції [29, арк. 3]. До цих розбіжностей ми ще повернемося.

Подальший період творчості Федоровича був деякий час пов'язаний з театром ім. І. Франка, який було засновано у Вінниці у 1920 р. До його трупі увійшли колишні актори Молодого театру на чолі з Гнатом Юрою та актори Нового Львівського театру на чолі з Амвросієм Бучмою. Потім театр працював на Донбасі, а у 1923 р. приїхав до Харкова, де розпочав роботу вже у статусі державного театру. Влітку 1926р. за рішенням уряду театр ім. І. Франка перевели до Києва, тоді як з Києва до Харкова переїхав театр «Березіль».

Свій перехід до театру імені Франка Федорович у «Короткій біографії» пояснював так: «Десь у 1921 чи 1922 р. він вирішив покинути студію Курбаса, й перейти у новоутворений театр під керівництвом Гната Юри. Причиною тому було те, що театр-студія Курбаса не була театром для пересічного глядача. Курбас, під впливом нового німецького театру, мріяв про винайдення нових форм та методів у театральному мистецтві (ті ж самі наміри мав російський режисер В. Меєрхольд у Москві), й тому його постановки подобалися тільки вибраній мистецькій еліті, своєю оригінальністю і новизною. Він рішуче уникав для своїх постановок п'єс українських драматургів, які були на той час, й загалом, вироблених методів постановки п'єс, які виробили й розвинули Садовський, Кропивницький та інші. Театр же під керівництвом Г. Юри використовував для постановок багато п'єс українських драматургів і постановки його були художніми і зрозумілими для глядачів» [17, арк. 2]. Це зауваження мало пояснити, чому подальший творчий шлях актора був пов'язаний з традиційним реалістичним театром.

Василько розповідає про вступ Федоровича до трупі театру ім. І. Франка дещо інакше, бо спочатку була ще недовго праця у «Вільному театрі Поділля» у Вінниці: «Незабаром вінницький театр розпався, і ми – Любов Гаккебуш, Василь Василько та двоє молодих учнів колишньої уманської студії Олександр Пономаренко та Федір Федорович – помандрували до Кам'янця-Подільського, щоб вступити в Театр ім. І. Я. Франка, керований Гнатом Юрою» [3, с. 203].

Далі в автобіографії Федорович перелічує ролі, зіграні ним в театрі ім. І. Франка: це – Лукаш («Лісова пісня» Л. Українки), Ярема («Гайдамаки» за Т. Шевченком), Воля («Йоля» Ю. Жулавського), Той («Брехня» В. Винниченка), Фабріціо («Мірандоліна»), Панько («97» М. Куліша), Михайло («Суєта» І. Карпенка-Карого), Корній («Чорна Пантера та Білий Медвідь» В. Винниченка) та ін. На жаль, ці відомості не підтверджує жодне з видань про театр ім. І. Франка. Ми бачимо, що це, в основному, ролі так званого «героїчного репертуару». Федорович мав гарну зовнішність, струнку постать, тобто – всі психофізичні якості «героя», тому, вочевидь, мріяв про відповідні ролі. Але в подальшому з'ясувалося, що він набагато краще втілює комедійних та характерних персонажів. Про це пише й невідомий укладач «Короткої біографії»: «З якихось особистих міркувань, Федорович намагався дістатися на ролі т. зв. героїв. Його так і не досягнутим ідеалом було грати таку роль, як напр. роль Фердинанда у п'єсі «Кохання і підступ» («Коварство і любов»). Але ж на мою опінію він більше мав здібності комічні, ніж героїчні. Тому йому більше йшли ролі характеристичні, з нахилом до комічності, які він грав прекрасно» [17, арк. 4].

Як відомо, від самого початку свого існування театр Гната Юри мав блискучий акторський ансамбль (Ф. Барвінська, В. Варецька, О. Ватуля, О. Горська, В. Кречет, К. Пилипенко, С. Семдор, Г. Юра, О. Юрський), на тлі якого початківець Федорович дещо губився. Тому автор «Короткої біографії» констатує, що Федорович «особливо не вирізнявся, виступав він у ролях середніх, і хоч і потрібних, але не в таких, які були показними. Пояснювалося це тим, що театр мав гроно добрих акторів, пов'язаних з режисером Г. Юрою чи то родинними, чи приятельськими зв'язками. Отже при цих умовах молодому акторові Федоровичу, хоч і талановитому, було дуже важко одержати якусь визначну роль...» [17, арк. 3].

Саме ці обставини призвели до тимчасового виходу Федоровича з театру ім. І. Франка. Коли театр 1924 р. виїхав на гастролі до Одеси, з нього пішла ціла група молодих акторів. Про це Федорович пише у листі від 13 липня 1924 р. до майбутньої дружини, молодої харків'янки Валентини Міщенко: «Тобі вже відомо, що я вийшов зі складу трупі франківців

і залишився в Одесі. <...> За три роки мені занадто було важко працювати в франківській атмосфері, і не тільки мені, а й кожному, хто там не єсть, крім юровців. <...> Крім мене вийшло й ще кілька товаришів... Коханенко, Коханова, Донець, Самійленко, Нятко, Блакитний, Шаланов, Мещерська, Красноярский та інші... Зараз ми організували новий театр для Одещини, хоча ще не зовсім закінчена організація <...> але почали свою роботу і граємо в районах Одеси...» [30, арк. 2]. Загалом це співпадає з тим, що він розповідав про театр ім. І. Франка невідомому дописувачу за часи еміграції. Театр, про який йде мова – 1-й одеський робітничо-селянський театр. Саме цим у 1924–1925 рр. керував Євген Коханенко [20]. Можливо, в автобіографії Федорович свідомо чи несвідомо переплутав послідовність свого перебування в різних театрах.

Тож, десь з липня до грудня 1924 р. Федорович працював у трупі цього пересувного театру – саме в цей період ми знаходимо його прізвище серед виконавського складу цього колективу [22, с. 14].

Потім, вочевидь, актор знов повернувся до Харкова, до театру ім. І. Франка. Як вдалось встановити шляхом перегляду періодичних видань, під час перебування театру імені І. Франка у Харкові Федорович працював у таких виставах, як «МОБ» (за п'єсою Е. Сінклера «Христос в Уестер-Сіті», реж. Б. Глаголін, 1925, Федорович – Швиг Юз), «Свята Йоанна» (за п'єсою Б. Шоу, реж. Б. Глаголін, 1925, Добродій), «Вій» (за М. Гоголем, М. Кропивницьким та О. Вишнею, 1925, реж. Г. Юра, Голова комісії (інтермедія)), «Гайдамаки» (за поемою Т. Шевченко, реж. О. Ватуля, 1925, Конфедерат). Він, як бачимо, продовжував грати невеликі ролі, але й в них був помічений критикою. Так, про його роботу у виставі «Гайдамаки» газета «Вечернее радио» писала: «В числе старшин наиболее ярлык Маяк, дали также хорошо вычерченные фигуры конфедератов Кречет, Федорович, Кошевський, Юхименко, Пясецький» [8].

1926 р, коли цей театр поїхав на постійну роботу до Кисва, Федорович через сімейні обставини (так він вказав в автобіографії) залишився у Харкові, бо на той час був вже одружений із Валентиною Захарівною Міщенко.

У 1926–1929 рр. Федорович грав у театрі для дітей, а з 1929 по 1932 рр. працював у Червонозаводському театрі. Про гру Федоровича на кону цих театрів матеріалі поки що знайти не вдалося, відомо тільки, що він був відзначений грамотою за роль Дігама у виставі як «Слуга двох панів» за п'єсою К. Гольдоні (1931).

У 1932 (або 1933?) р. Федорович перейшов до Харківського театру Революції, яким в той час керував М. Терещенко [33, с. 18]. Тут він грав у виставах «Дівчата нашої країни» І. Микитенка (1934, містер Гейвуд), «Майстри часу» І. Кочерги (1934, граф Лундишев), «Коварство і любов» Ф. Шіллера (1934, камердинер герцога), «За двома зайцями» М. Старицького (1936, Голохвастий).

У вересні 1937 р., після розформування Харківського ТРОМу і злиття його з театром Революції, було створено новий колектив – Харківський театр Ленінського комсомолу. Очолив його І. Юхименко, знайомий Федоровичу ще з Умані, де майбутній режисер працював у складі Кийдрамте.

Ф. Федорович опинився в новому театрі, де зіграв достатньо різних ролей, але у більшості епізодичних та характерних, таких, як учитель у виставі «Дума про Британку» Ю. Яновського. У 1938 р. режисер Микола Мицкевич поставив п'єсу «Проста дівчина». І знов рецензенти згадують Федоровича схвально, але побіжно: «Особенно удачен управдом Макаров (артист Муратов), вздорный, драчливый старик Кашкин (артист Федорович), Мишель Застрилихин (артист Мизиненко)» [14]. В тому ж році вийшла чергова виставапро боротьбу з «ворогами народу» в Середній Азії – «Павло Греков» за п'єсою Б. Войтехова і Л. Ленча (режисери І. Юхименко та В. Довбищенко). Критик Йосип Кисельов відзначав, що у спектаклі, крім виконавців основних ролей, є також інші «вдалі акторські роботи – Т. Вечори (агроном Крилова), П. Міхневича (Нарулаєв), М. Гревцова (уповноважений Шовкотресту), Ф. Федоровича (старий проходчик)» [15]. Більш детально пише про роботу Федоровича у цій виставі критик В. Морський у великій оглядовій статті, присвяченій

діяльності театру імені Ленінського комсомолу: «Серед яскравих позитивних образів спектаклю треба відмітити і вдачу Ф. Федоровича. В цілому він барвисто, з великою характерністю передає почуття і думки старого кадрового робітника. Але саме тільки в цілому. З деталями Ф. Федорович ще не справляється. Якщо його присутності на будівництві не можна не помітити, то в гостях у Павла Грекова його старик втрачає характерні і ясні риси» [19, с. 39].

В 1940 р. режисер М. Бичихин поставив у Театрі Революції п'єсу К. Гольдоні «Слуга двох панів», де Федорович грав вже роль Панталоне, яка у його виконанні відзначалася соковитою комедійністю.

До речі, в театрі Революції та в театрі імені Ленінського комсомолу Федорович був не тільки актором, а й режисером-лаборантом, тобто брав участь у постановці вистав. Ще у 1937 р. він виступає у співдружності з О. Крамовим при постановці вистави «Рік дев'ятнадцятий» за п'єсою І. Прута. В тій же виставі сам він грає роль партизана.

В сімейному архіві збереглася афіша (скоріше за все 1939 р.), яка свідчить про те, що артисти Харківського театру революції на сцені палацу культури залізничників грали «Мірандоліну» К. Гольдоні у постановці Федоровича.

Здається, Федір Федорович мав також неабиякі організаторські здібності. У «Короткій біографії» написано: «Крім того, у літі він очолював підібрану ним групу акторів, й вони виїздили на периферію. Там під режисурою Федоровича виставлялися різні п'єси, які були можливі до постановки» [17, арк. 4]. В родинному архіві збереглися газетні вирізки (на жаль, з невизначеними датами), з яких можна дізнатись, що серед цих п'єс були, зокрема, «Без вини винуваті» О. Островського та «Безталанна» І. Карпенко-Карого.

У 1940 р. театр харківський Ленінського комсомолу переводять до Чернівців, де він стає Чернівецьким державним українським драматичним театром (зараз – Чернівецький український музично-драматичний театр імені Ольги Кобилянської). Разом з театром поїхав у Чернівці й Федорович, залишивши у Харкові вагітну дружину (його син Станіслав народився 13 грудня 1940 р.). Театрознавець Т. Сулятицький серед залучених до творчого складу акторів харківських театрів згадує й Ф. Федоровича [26, с. 28].

Після вступу СРСР у Другу світову війну Чернівецький театр був евакуйований до Харкова. Федорович також повернувся до міста, де одразу був мобілізований на оборонні роботи. Восени 1941 р. театр виїхав до Краснодарського краю, а потім – до Оренбурзької області. Але подружжя Федоровичів під час окупації залишалось у Харкові.

Згадки про гру Федоровича на кону театру імені Шевченка, який працював в місті під час окупації, містяться у рецензіях, розміщених на шпальтах газети «Нова Україна». Він грає знов-таки характерні ролі. Зокрема – у виставі «Великий секрет» за комедією В. Винниченка. Критик, який сховався за криптонімом Д. Л., писав: «Серед акторів особливо і приємне враження залишає п. Ф. Федорович своєю старанно опрацьованою, не позбавленою творчого хисту грою в ролі Лепеті. Він створив дуже виразну індивідуальність педанта, людини чемної, не щирої, сухої, егоїстичної, кожен рух якої за рані розрахований і математично зважений» [4].

Натомість у виставі «Рожеве павутиння» за Я. Мамонтовим Федорович не дуже сподобався рецензентові Б.: «Однак треба застерегти акторів від небезпеки шаржування. В окремих інтонаціях Горленко (Тетяна) та Федоровича (Гудимуха) це шаржування відбулося. Тут є небезпека догоджати смакам невибагливого глядача і занедбання своєї акторської культури» [23].

На думку того дописувача, більш вдалася актору роль Прокопа у виставі «Сватання на Гончарівці»: «Так само вдало виконує роллю Прокопа актор Федорович. Він грає з піднесенням і переймається роллю. В його виконанні Прокіп – це лукавий дідок, старе базікало, що вміє покепкувати і з інших і з самого себе. Лагідність, м'якість, безвільність Прокопа лише намічені в тексті п'єси. Але актор своєю грою вдало розвиває ці риси. Особливо виразною в грі Федоровича є його міміка» [24].

За свідомством родини, в цей час Федір Йосипович вже розійшовся з Валентиною Захарівною й одружився з іншою жінкою, Ніною Михайлівною (прізвище встановити не вдалося).

З новою дружиною та її дочкою Федорович виїхав з міста у лютому 1943 р., перед тим, як радянські війська вперше визволили Харків. Як згадують у родині, у березні, після відступу Червоної Армії, він повернувся до міста, де переховувався, але потім знов зник, вже остаточно. Група театру виїхала спочатку до Полтави, а потім попрямувала далі на захід, розуміючи, що інакше на всіх чекають репресії.

З тих пір у Харкові рідні Федоровича вважали, що він пропав без вісті. Він не писав колишній родині, бо, вочевидь, боявся зашкодити колишній дружині та синові.

У Львові у 1943 р. Федорович недовго працює у складі трупи Львівського оперного театру під керівництвом Володимира Блавацького. Його ім'я можна зустріти у переліку акторів театру під час гастролей у Перемишлі [5]. У 1944 р. він виступав в Українському драматичному театрі імені І. Тобілевича, створеному з акторів кількох театрів, що існували у системі Львівського концертного бюро. На кону цього театру Федорович з успіхом грав у комедії М. Кропивницького «Пошилися у дурні» (режисер Г. Пелашенко). Про це пише у своїй рецензії Григорій Лужницький: «Багато гумору, комізму і невимушеності виявляє артист Федір Федорович в ролі захожого. Вдячно написана Кропивницьким, ця роля, сповнена народної мудрості, дає широкі можливості виконавцеві розкрити закладені в ній різноманітні риси. Наївний, веселої вдачі, не позбавлений хитрості і лукавства герой у подачі артиста своєю підкупаючою теплотою і добродушністю зразу стає в центрі уваги глядачів» [18].

Далі родина Федоровичів опинилася у Німеччині, серед тих, хто так чи інакше співпрацював з окупаційною владою й тому змушений був покинути територію Радянського Союзу.

У 1945–1946 рр. подружжя Федоровичів працювала у «Театрі під дирекцією О. Урбанського» в Мюнхені. Про них згадує у своїх спогадах сам Омелян Урбанський [28, с. 814].

Спочатку більшість українських емігрантів знаходилася у Німеччині та Австрії, де вони мали статус «переміщених осіб» («Ді-Пі» – Displaced Persons). Після закінчення війни західні союзники зобов'язали Німеччину дати притулок і спроможність якимось існувати людям, що опинилися на її території. Емігрантів селили в приміщеннях порожніх фабрик, шкіл, будинків відпочинку тощо. Так виникали табори для «Ді-Пі», розподілені між американською (50% всіх українців), англійською (25%), французькою та австрійською (15%) зонами. Тут перебувало 1,6 млн біженців, в тому числі близько 200 тис. українців.

В цих таборах впродовж кількох років емігранти могли забезпечити собі якість майбутнє: вони здобували фах, вивчали іноземні мови, давали освіту дітям. Створювалися суспільно-громадські, молодіжні, господарські, політичні товариства та культурно-мистецькі організації, дитячі садки, школи, храми. В таборах формувалися мистецькі колективи (хорові, інструментальні, театральні), які з часом переїхали до Америки та Канади. Останнім часом життя мешканців таборів Ді-Пі знов привертає увагу дослідників. Зокрема, особливості побуту переміщених осіб, їхні спроби зберегти власну національну ідентифікацію та створити єдину українську спільноту, до якої входили представники різних верств населення України висвітлено у статті Катерини Кобченко [16].

Федорович з дружиною опинився в таборі «Орлик» у Баварії (Німеччина). Табір було розташовано в американській зоні окупації, в Альпах, поблизу невеликого курортного містечка міста Берхтесгаден-Штруб (Berchtesgaden-Strub). У 1945 р. у колишніх казармах німецької гірської дивізії було створено табір для переміщених осіб з України, де до 1951 р. перебувало понад 2500 українців. У таборі «Орлик» одразу ж відкрилися дитсадок, народні школи, гімназія, дві фахові школи, різні фахові курси Працювали кооператив, бібліотека, різні 17 громадські організації, виходив місячник «Орлик», газета «Щоденні вісті». Існували

також три хори і театр «Орлик», який було створено за ініціативою Театральної секції Літературно-мистецького клубу табору «Орлик».

Ольга Білас в дисертації «Форми культурного життя українців у Німеччині та Австрії (1939–1955)» пише про те, що театр відіграв важливу роль у культурному житті українських емігрантів [2, с. 10]. Розвитку театральної справи сприяло й те, що у таборах опинилося багато професійних акторів та режисерів. Колективи під керівництвом відомих режисерів Б. Дніпрового, В. Блавацького, М. Тагаєва (теж колишнього харків'янина), Б. Грінченка, Й. Гірняка та інших ставили спектаклі за класичними і сучасними п'єсами. У Німеччині працював Ансамбль українських акторів В. Блавацького. Театральна студія, заснована у Відні Й. Гірняком і О. Добровольською, невдовзі переїхала до табору Міттенвальд, який був одним із найбільших осередків української інтелігенції. У Відні діяв театр В. Шашаровського, у Зальцбурзі – Український Драматичний театр Г. Совачевої, в Ляндеку – театр Ю. Кононіва, діяли також театральні трупи Б. Грінченка, В. Шимка, М. Тагаєва та ін. У таборах працювали й аматорські колективи. Ольга Білас перелічує їх у своїй дисертації: драматичний театр ім. Садовського в Шляйсгаймі (режисер В. Дрібниця), театр у Фраймані (режисер О. Левицький) та інших містах. Цікаво, що вона згадує й театр у Берхтесгадені, називаючи керівника «Г. Тодор» (як вдалося встановити, це був творчий псевдонім Федоровича, і мабуть вже тоді він став Теодором) [2, с. 10].

Репертуар цих театрів складався з класичної і сучасної драматургії (в тому числі й забороненої в Радянській Україні – п'єси М. Куліша, В. Винниченка, Ю. Косача та ін).

У 1945 р. було створено Об'єднання Мистців Української Сцени (ОМУС), про діяльність якого йдеться у збірці «Наш театр» та у дисертації Ольги Білас [2, с. 17]. У 1946–1948 рр. Федорович був членом цього товариства, яке очолював В. Блавацький. На Першому з'їзді діячів українського театрального мистецтва (Аугсбург, 1946) Теодора Федоровича навіть було обрано членом правління (скарбником).

Історія театру табору «Орлик» поки що не має достатнього висвітлення. Про вистави цього театру кротка замітка, написана у 1946 р. і передрукована у збірнику «Наш театр». Автор, що сховався за криптонімом І. К., перелічує акторський склад колективу, зокрема вказує: «Режисер Тедор став мистецьким керівником театру...» [13, с. 401]. До трупи «Орлика» входили Павлина Тимченко, Олександр Тимченко, Теодор Федорович, Ніна Федорович, Раєвська, В. Мілянська, С. Мілянський, В. Старошук, С. Гуторів, М. Гуторова, П. Солоха, М. Рейнарович, Р. Лаврович, П. Корнієнко, І. Заковоротний, О. Петрончак, Ю. Добчанський, А. Неділько. Театр виступав у гаражі, самотужки перебудованому на театральний зал. Актори за власні гроші придбали необхідні костюми та реквізит. Автор перелічує п'єси, що поставлено протягом 1946 р.: «Мірандоліна» К. Гольдоні, «Рожеве павутиння» Я. Мамонтова, «Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого, «На перші гулі» С. Васильченка, «За щастя матері» (автор невідомий). Керівництво театру всіляко допомагало аматорським гурткам табору «Орлик», зокрема гуртку торговельної школи та економічного ліцею у постановці п'єси «Король стрільців» за п'єсою Івана Керницького.

Оскільки це поки що єдина більш-менш докладна згадка про цей театр, дуже цінною є написаний Федоровичем звіт праці театру з 1946 по 1950 р. В ньому він перелічує назви вистав, вказує загальну кількість спектаклів (200), вказує маршрути гастрольних подорожей театру по Німеччині. До речі, серед інших в «Орлику» грали й виставу за п'єсою самого Федоровича – «Земля і кров» (з життя вояків УПА) [31].

Між тим, за свідцтвом німецького історика Я. Г. Антонса, в кінці 1940 р. стосунки між переміщеними особами та населенням Німеччини у повоєнні роки склалися непросто [36]. Більшість спроб українців увійти до німецького суспільства зустрічала опір німців, які самі опинилися в досить скрутному становищі. Саме змусило багатьох переміщених осіб емігрувати до Америки.

На початку 1950-х років до США переїхав і Федорович з родиною, оселившись в Нью-Гевені (штат Коннектикут). Тут він багато років керував аматорським драматичним гуртком, де поставив такі п'єси, як казка В. Стринської «Для матері» (1956), «Лісова пісня» Л.

Українки (1967), «Наталка Полтавка» І. Котляревського (1969), «Мірандоліна» К. Гольдони (1970) та ін. Крім того, працював як актор і режисер в Українському оперному ансамблі (Нью-Йорк), брав участь у таких виставах, як «Наталка Полтавка» І. Котляревського (1958), «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка (1963), операх «Чорноморці» М. Лисенка (1965), «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського (1972).

Преса української діаспори Америки зберегла відгуки на деякі з цих вистав. У 1964 р. у його поставі вийшла й славнозвісна «Наталка Полтавка», в якій Федорович грав Возного та ще виступив у якості художника – писав декорації [21]. Ця вистава відбулася з нагоди 45-ліття сценічної праці та 70-ліття з дня народження актора. До 70-річчя Федоровича вийшла й окрема замітка в газеті «Свобода», де автор, сховавшись за криптонімом ЛПІ (можливо, Леонід Полтава?) виклав основні віхи його біографії. Тут була згадка й про те, що він «зорганізував український реалістичний театр «Орлик», де працював під псевдонімом «Т. Тудор»» [9]. Автор перелічує основні вистави цього театру, зауважує, посилаючись на часопис «Пу-Гу» за 1947 р., що вистава за п'єсою Гоголя «Одруження» у постановці Федоровича була «справжнім святом реалістичного українського театру, стилю, що його остатнім часом у нас, на жаль, почали трохи чи не зневажливо трактувати».

У 1966 р. Федорович виступив як режисер, художник та виконавець ролі пана Шкурата у виставі Українського оперного ансамблю «Сватання на Гончарівці» [25]. Рецензент І. Дубрак вважав виконання цієї ролі значним творчим досягненням Федоровича: «Т. Федорович, він же режисер і декоратор сцени, незвичайно вірно переживав роль Прокопа Шкурата, слабовільного чоловіка з постійною спрагою до горілки, та створив такий частий у нас тип «поневоленого чоловіка»! Він не грав, але переживав свою роль. Відчувалося в кожному слові і русі – старого доброго досвідченого актора, що ціле життя служив українському театрові. <...> Режисер Т. Федорович створив гармонійну цілість, веселу картину нашого села 130 років тому. <...> І в цьому сценічна вартість «Сватання на Гончарівці»» [12]. Далі Дубрак торкнувся художнього оформлення вистави: «До безперечного успіху вистави причинилися також чудові декорації кисти Т. Федоровича...». До речі, про хист до живопису пише й автор «Короткої біографії»: «Ніколи й ніде не вчившись малювати, він, проте, мав і в галузі портретного, і галузі декоративного малювання, великі здібності» [17, арк. 4].

У 1970 р. відбулася прем'єра вистави «Невольник» за поемою Т. Г. Шевченка в інсценізації М. Л. Кропивницького. Вистава, зіграна трупю Українського оперо-драматичного ансамблю з Нью-Йорка, пройшла у Нью-Йорку, Нью-Арку і інших містах США. Критик Алла Давиденко писала про нью-йоркську виставу: «Артист Т. Федорович, старий, досвідчений актор, йому дається незаперечне право трактувати роль за своїм розумінням, але, на нашу скромну думку, образ старого батька в першій дії надто вже немічний. Немає великої різниці між батьком у першій дії і батьком в останній, хоча роки і горе мусіли б на цьому сильно позначитися» [7].

Автор неодноразово з великим успіхом виконував роль Селіха-аги у виставі «Запорожець за Дунаєм». Так, у 1972 р. автор Л. П. у своїй рецензії відзначав, що «ролю Султана відповідно виконував Осип Головацький, а повного гумору й блиску турецького «святого» Селі Ага – заслужений актор найстаршого покоління Теодор Федорович» [35].

Але найулюбленішою його роллю часів еміграції, безумовно, була роль возного Тетерваковського у безсмертній «Наталці Полтавці», яку він виконував у виставах нью-йоркського Українського оперо-драматичного ансамблю. Критик І. Дурбак писав про нього: «Неперевершеним, просто класичним Возним Тетерваковським був сам поставщик оперети, кол. артист Харківського театру Т. Федорович, що вже 50 літ служить українській сцені. Кожний його жест, кожне слово були глибоко обдумані та подані в найкращій формі, згідно з традиціями корифеїв нашого театру. Видно було досвідчену руку Ювілянта в цілій постановці, що від першого до останнього слова була великим святом українського театру і його тріумфом з нагоди подвійного ювілею: І. Котляревського та Т. Федоровича» [11].

У квітні 1973 р. Федорович останній раз вийшов на сцену в ролі возного Тетерваковського. Той же критик «Свободи» Дурбак у своїй рецензії зазначив: «Унікальну в нашій драматичній літературі роль судового возного відіграв зразково корифей українських драматичних театрів у Харкові, сеньйор наших драматичних артистів режисер цієї п'єси – Теодор Федорович, що йому сповнилося уже 78 років, з того 60 на українських сценах. Це був уже останній виступ у цій ролі, такій важкій із-за дивного книжного «язичія», що ним послуговувалися тодішні «канцеляристи» в Україні» [10].

Останні роки свого життя Федорович провів у родинному колі. Він помер 2 квітня 1977 р. [27] і був похований на православному цвинтарі Св. Андрія в містечку Саут-Баунд-Брук (Нью-Джерсі).

На прикладі діяльності Федора Федоровича ми бачимо, що деякі українські актори в еміграції спромоглися не тільки втримати набутий в театрах Києва, Харкова, Львова високий професійний рівень, але й зберегти класичний репертуар, передати наступним поколінням свій сценічний досвід. Доля Федоровича є унікальною, як кожна людська доля, й одночасно – типовою для деякого кола українських митців, які не змогли повністю реалізуватися на батьківщині, але досягли суттєвих успіхів за кордоном. Документи з сімейного архіву Федоровичів, ретельно збережені його харківською родиною, дозволили не тільки реконструювати події життя цікавого актора, але й вточнити дати деяких подій театрального життя України 1920-х – 1930-х років.

Література

1. Бажан М. В світлі Курбаса. *Бажан М. Твори*: в 4 т. Київ : Дніпро, 1985. Т. 3. С. 271–335.
2. Білас О.Л. *Форми культурного життя українців у Німеччині та Австрії (1939–1955)* : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 26.00.01. Львів, 2010. 17 с.
3. Василько В. *Театру віддане життя*. Київ: Мистецтво, 1984. 407 с.
4. «Великий секрет» // *Нова Україна*. 1942. 17 листоп. Підпис: Д. Л.
5. Великі успіхи Львівського оперного театру в Перемишлі. *Український вісник*. 1943. 21 берез. Підпис: Присутній.
6. Гайдабура В. *Театр між Гітлером і Сталіним: Україна, 1941–1944. Долі митців*. Київ : Факт, 2004. 320 с.
7. Давиденко А. Вистава «Невольника» в Нью-Йорку. *Свобода*. 1970. 27 трав.
8. Де-Валь А. Держдрама : «Гайдамаки». *Вечернее радио*. 1925. 13 марта.
9. До 70-ліття актора Теодора Федоровича. *Свобода*. 1964. 13 листоп. Підпис: ЛП.
10. Дурбак І. Великий успіх Українського Оперного Ансамблю в Олбані. *Свобода*. 1973. 25 квіт.
11. Дурбак І. Вічномолода «Наталка Полтавка» на сцені в Нью Йорку. *Свобода*. 1969. 21 листоп.
12. Дурбак І. Сватання на Гончарівці : (З приводу прем'єри в Нью Йорку 23 жовтня 1966 р.). *Свобода*. 1966. 11 листоп.
13. З театрального життя табору «Орлик». *Наш театр: Книга діячів українського театрального мистецтва, 1915–1991*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1975. Т. 1. С. 401–402. Підпис: І. К.
14. Каминский А. «Простая девушка»: (Прем'єра в театре ім. Ленинского комсомола). *Красное знамя*. 1938. 3 марта.
15. Кисельов Й. «Павло Греков»: В харківському театрі ім. Ленінського комсомолу. *Вісті*. 1938. 15 груд.
16. Кобченко К. Українці в епоху Ді-Пі: від культури повсякдення до творення (транс)національної громади. *Народна творчість та етнологія*. 2020. № 1. С. 14–22. <https://doi.org/10.15407/nte2020.01.014>.
17. Коротка біографія Федора Федоровича, складена на підставі його власного сповідання та сторонніх спостережень. *Архів родини Федоровичів*. [Нью-Йорк, 1977]. Арк. 1–4.

18. Кропивницький на сцені театру ім. Тобілевича. *Львівські вісті*. 1944. 19 трав. Підпис: Г. Л.
19. Морской В. Подолання інерції. *Театр*. 1939. № 2. С. 36–39.
20. Олійник В. І., Коваленко О. С. Коханенко Євген Теодорович. *Енциклопедія сучасної України*. Київ, 2014. Т. 15. С. 49.
21. Понад 1000 осіб оплескували «Наталку Полтавку» в Нью Йорку. *Свобода*. 1964. 6 жовт.
22. Предславич Л. Пересувний робітничо-селянський театр : Матеріали до історії. Організація. Практика і висновки. Харків : ДВУ, 1928. 127 с.
23. «Рожеве павутиння» в театрі ім. Шевченка. *Нова Україна*. 1942. 23 лип. Підпис: Б.
24. «Сватання на Гончарівці». *Нова Україна*. 1942. 7 черв. Підпис: Б.
25. «Сватання на Гончарівці» на сцені в Нью Йорку. *Свобода*. 1966. 14 верес. Підпис: Р.
26. Сулятицький Т. Чернівецький український музично-драматичний театр імені Ольги Кобилянської : нарис історії. Чернівці: Золоті литаври, 2004. 212 с.
27. Теодор Осипович Федорович : некролог. *Свобода*. 1977. 5 квіт.
28. Урбанський О. Театральні мандри. *Наш театр: Книга діячів українського театрального мистецтва, 1915–1991*. Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1975. Т. 1. С. 803–816.
29. Федорович Ф. Автобіографія. *Архів родини Федоровичів*. Чернівці, 1941. Арк. 1–4.
30. Федорович Ф. Лист до В. З. Міщенко від 13 липня 1924 р. *Архів родини Федоровичів*. Одеса, 1924. Арк 1–4.
31. Федорович Ф. Театр ім. Орлика. Звіт праці з 1946 по 1950 р в таборі Берхтесгаден. *Архів родини Федоровичів*. 1950. 1 арк.
32. Федорович Теодор. *Наш театр*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1992. Т. 2. С. 771.
33. Харківський державний театр Революції ім. ХРПС. *Театральний бюлетень: до зимового сезону 1933-34 року*. Харків, 1933. С. 15–19.
34. Цивастий В. Типологія третьої хвилі української еміграції та історичні паралелі міграційного сьогодення. *Народна творчість та етнологія*. 2020. № 1. С. 66–73. <https://doi.org/10.15407/nte2020.01.066>.
35. 600 глядачів оплескували «Запорожця за Дунаєм» у Бінгемптоні. *Свобода*. 1972. 25 трав. Підпис: Л.П.
36. Antons J. H. Displaced Persons in Postwar Germany: Parallel Societies in a Hostile Environment. *Journal of Contemporary History*. 2014. Vol. 49, No. 1, Special Issue: Migration in Germany's Age of Globalization. P. 92–114. Doi: 10.1177/022009413505659. URL: <https://www.jstor.org/stable/43697290?seq=10>.

References

1. Bazhan M. V svitli Kurbasa [In the light of Kurbas] (in Ukrainian). *Bazhan M. Tvory: v 4 t*. Kyiv : Dinpro, 1985. Т. 3. S. 271–335.
2. Bilas O. L. Formy kulturnogo zhyttya ukrayinciv u Nimechchy`ni ta Avstriyi (1939–955) [Forms of cultural life of Ukrainians in Germany and Austria (1939–1955)] (in Ukrainian) : avtoref. dys. ... kand. mystecztvoznnavstva: 26.00.01. Lviv, 2010. 17 s.
3. Vasylo V. Teatru viddane zhyttya [The theater is dedicated to life] (in Ukrainian). Kyiv: Mystecztvo, 1984. 407 s.
4. «Velykyi sekret» [“The Great Secret”] (in Ukrainian). *Nova Ukraina*. 1942. 17 lystop. Pidpys: D. L.
5. Velyki uspixy Lvivskogo opernogo teatru v Peremyshli [Great successes of Lviv Opera House in Przemyśl] (in Ukrainian). *Ukrayinskyj visnyk*. 1943. 21 berez. Pidpys: Prysutnij.
6. Gajdabura V. Teatr mizh Gitlerom i Stalinym : Ukrayina, 1941–1944. Doli mytciv [Hitler-Stalin Theater: Ukraine, 1941–1944. The fate of the artists] (in Ukrainian). Kyiv: Fakt, 2004. 320 s.
7. Davydenko A. Vystava «Nevolnyka» v Niu-Yorku [Performance of the "Slave" in New York] (in Ukrainian). *Svoboda*. 1970. 27 trav.

8. De-Val A. Derzhdrama: «Haidamaky» [State Drama: “Haydamaky”] (in Ukrainian). *Vechernee radio*. 1925. 13 marta.
9. Do 70-littia aktora Teodora Fedorovycha [To the 70th anniversary of actor Theodore Fedorovich] (in Ukrainian). *Svoboda*. 1964. 13 lystop. Pidpys: LP.
10. Durbak I. Velykyi uspih Ukrainskoho Opernoho Ansambliu v Olbani [Great success of the Ukrainian Opera Ensemble in Albany] (in Ukrainian). *Svoboda*. 1973. 25 kvit.
11. Durbak I. Vichnomoloda «Natalka Poltavka» na stseni v Niu Yorku [“Natalka Poltavka” is young on stage in New York] (in Ukrainian). *Svoboda*. 1969. 21 lystop.
12. Durbak I. Svatannia na Honcharivtsi: (Z pryvodu premiery v Niu Yorku 23 zhovtnia 1966 r.) [The Goncharivka Wedding: (About the New York Premiere on October 23, 1966)] (in Ukrainian). *Svoboda*. 1966. 11 lystop.
13. Z teatralnoho zhyttia taboru «Orlyk» [From the theatrical life of Orlik camp] (in Ukrainian). *Nash teatr: Knyha diiachiv ukrainskoho teatralnoho mystetstva, 1915–1991*. Niu-York; Paryzh; Sidnei ; Toronto, 1975. T. 1. S. 401–402. Pidpys: I. K.
14. Kaminskij A. «Prostaja devushka» : (Prem'era v teatre im. Leninskogo komsomola) [“Simple Girl”: (Premiere at the Lenin Komsomol Theater)] (in Russian). *Krasnoe znamja*. 1938. 3 marta.
15. Kyselov Y. «Pavlo Hrekov»: V kharkivskomu teatri im. Leninskoho komsomolu [“Pavlo Grekov”: At the Kharkiv Theater. Lenin Komsomol] (in Ukrainian). *Visti*. 1938. 15 hrud.
16. Kobchenko K. Ukrainci v epokhu Di-Pi: vid kultury povsiakdennia do tvorennia (trans) natsionalnoi hromady [Ukrainians in the DP-Epoch: from everyday culture to the creation of (trans)national community] (in Ukrainian). *Narodna tvorchi ta etnolohiia*. 2020. № 1. С. 14–22. <https://doi.org/10.15407/nte2020.01.014>.
17. Korotka biohrafiiia Fedora Fedorovycha, skladena na pidstavi yoho vlasnoho spovidannia ta storonnikh sposterezhen [A brief biography of Fyodor Fedorovich, made on the basis of his own confession and third-party observations] (in Ukrainian). *Arkhiv rodyny Fedorovychiv*. [Niu-York, 1977]. Ark. 1–4.
18. Kropyvnytskyi na stseni teatru im. Tobilevycha [Kropyvnytskyi on the stage of the theater. Tobilevich] (in Ukrainian). *Lvivski visti*. 1944. 19 trav. Pidpys: H. L.
19. Morskoi V. Podolannia inertsii [Overcoming inertia] (in Ukrainian). *Teatr*. 1939. № 2. S. 36–39.
20. Oliinyk V. I., Kovalenko O. S. Kokhanenko Yevhen Teodorovych [Kokhanenko Yevhen Teodorovich] (in Ukrainian). *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy*. Kyiv, 2014. T. 15. S. 49.
21. Ponad 1000 osib opleskuvaly «Natalku Poltavku» v Niu Yorku [More than 1,000 people applauded Natalka Poltavka in New York] (in Ukrainian). *Svoboda*. 1964. 6 zhovt.
22. Predslavykh L. Peresuvnyi robitnyche-selianskyi teatr : Materialy do istorii. Orhanizatsiia. Praktyka i vysnovky [Mobile Workers 'and Peasants' Theater: Materials to History. Organization. Practice and conclusions] (in Ukrainian). Kharkiv: DVU, 1928. 127 s.
23. «Rozheve pavutyynnia» v teatri im. Shevchenka [“Pink spider web” in the theater. Shevchenko] (in Ukrainian). *Nova Ukraina*. 1942. 23 lyp. Pidpys: B.
24. «Svatannia na Honcharivtsi» [“Wedding at Goncharivka”] (in Ukrainian). *Nova Ukraina*. 1942. 7 cherv. Pidpys: B.
25. «Svatannia na Honcharivtsi» na stseni v Niu Yorku [“Goncharivka's Wedding” on stage in New York] (in Ukrainian). *Svoboda*. 1966. 14 veres. Pidpys: R.
26. Suliatytskyi T. Chernivetskyi ukrainskyi muzychno-dramatychnyi teatr imeni Olhy Kobylianskoi: narys istorii [Chernivtsi Ukrainian Musical and Drama Theater named after Olga Kobylianska: an outline of history] (in Ukrainian). Chernivtsi: Zoloti lytavry, 2004. 212 s.
27. Teodor Osypovych Fedorovych: nekroloh [Teodor Osypovych Fedorovych] (in Ukrainian). *Svoboda*. 1977. 5 kvit.
28. Urbanskyi O. Teatralni mandry [Theatrical journey] (in Ukrainian). *Nash teatr: Knyha diiachiv ukrainskoho teatralnoho mystetstva, 1915–1991*. Niu-York; Paryzh ; Sidnei ; Toronto, 1975. T. 1. S. 803–816.

29. Fedorovych F. Avtobiohrafiiia [Autobiography] (in Ukrainian). *Arkhiv rodyiny Fedorovychiv*. Chernivtsi, 1941. Ark. 1–4.
30. Fedorovych F. Lyst do V. Z. Mishchenko vid 13 lypnia 1924 r. [Letter to V. Z. Mishchenko dated July 13, 1924] (in Ukrainian). *Arkhiv rodyiny Fedorovychiv*. Odesa, 1924. Ark 1–4.
31. Fedorovych F. Teatr im. Orlyka. Zvit pratsi z 1946 po 1950 r v tabori Berkhteshaden [Theater. Orlik. Labor report from 1946 to 1950 at the Berchtesgaden camp] (in Ukrainian). *Arkhiv rodyiny Fedorovychiv*. 1950. 1 ark.
32. Fedorovych Teodor [Fedorovych Teodor] (in Ukrainian). *Nash teatr*. Niu-York; Paryzh; Sidnei ; Toronto, 1992. T. 2. S. 771.
33. Kharkivskiy derzhavnyi teatr Revoliutsii im. KhRPS [Kharkiv State Theater of the Revolution HRPS] (in Ukrainian). *Teatralnyi biuletyn: do zymovoho sezonu 1933-34 roku*. Kharkiv, 1933. S. 15–19.
34. Tsyvastyi V. Typolohiia tretoi khvyli ukrainskoi emihratsii ta istorychni paraleli mihratsiinoho sohodennia [Typology of the third wave of Ukrainian emigration and historical parallels of migration contemporaneity] (in Ukrainian). *Narodna tvorchist ta etnolohiia*. 2020. № 1. С. 66–73. <https://doi.org/10.15407/nte2020.01.066>.
35. 600 hliadachiv opleskuvaly «Zaporozhtsia za Dunaiem» u Binhhemptoni [600 spectators applauded the “Cossacks after the Danube” in Binghampton] (in Ukrainian). *Svoboda*. 1972. 25 trav. Pidpys: L.P.
36. Antons J. H. Displaced Persons in Postwar Germany: Parallel Societies in a Hostile Environment (in English). *Journal of Contemporary History*. 2014. Vol. 49. No. 1. Special Issue: Migration in Germany's Age of Globalization. P. 92–114. Doi: 10.1177/022009413505659. URL: <https://www.jstor.org/stable/43697290?seq=10>.